

## פיסות על אמהות ולידה ב"אין שקט בעולם כלל" ו"הנפש נעתקת"

### רות קרא-איונוב קניאל

פנו אלי מאתר ההוצאה וביקשוני לספר מעט על תהליך הכתיבה מהספר הראשון "אין שקט בעולם כלל" (הקיבוץ המאוחד 2011), לספר החדש, "הנפש נעתקת", (ריתמוס 2017). בחרתי לנסות ולענות על השאלה דרך הפריזמה של שירת האמהות והלידה בשני הספרים.

לידה היא החוויה המכוננת ביותר בחיי האדם, חוויה בלתי נמנעת, שאנו מעבדים ומפרשים לאורך כל חיינו. חז"ל אומרים במשנה "על כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה נולד" (אבות ד, כב) וכך מבחינים בין הרעיון הגדול של "חיים" לבין המאורע הנקודתי והמטלטל של הלידה, שבעקבותיו מתרחשות אינסוף לידות נפשיות, פסיכולוגיות ורוחניות. המקובלים של ימי הביניים מתארים את מערכת הספירות כנולדת באופן תמידי ומתמשך מרחמה של האם הגדולה, ספירת הבינה. בעקבות כך ממשיכות הספירות ליילד ולהוליד זו את זו, ומתוך כך להפיח חיים וכוחות בעולמות ובנשמות של בני האדם. תהליך האצילות כולו מדמה לידה קוסמית רב מערכתית, וכולל בתוכו דרמה גדולה בה האל כביכול משיל את קליפותיו ומנקז את דיני האלוהות יחד עם בריאת העולמות והאנושות, בדומה לתינוק הנפלט לעולם עטוף שפיר ושליה, דמים וזעקה.

חז"ל מתארים את העולמות שהאל היה "בורא ומחריבם" בטרם הצליח לברוא עולם שראוי להתקיים ומסוגל לשרוד. האלוהות נושאת את זכרון הלידות שלא שרדו, כמעין נפלים וחללים שהוקרבו למען היש והקיים. בקבלה ובספרות המיסטית מתפתחת תימה זו ומתארת את התפתחות הספירות והאלוהות מתוך מיתוס מלכי אדום שמתו. מלכי אדום מייצגים חומרי נפש גולמיים שקרסו בטרם נברא העולם. על חורבותיהם אנו מהלכים והאלוהות מתמירה את ההרס לכחות של בניה ותיקון. לתחושת, כל תהליך כנה של כתיבה נבנה על הריסות של חומרים נפשיים פרומים שלא שרדו. כך ביצירות הגדולות בתולדות האנושות וכך גם בשירה הפרטית. מוות, אימה וסוד שזוכים לפיענוח והתמרה, מאפשרים בריאה ולידה חדשה.

הבחירה להביא חיים לעולם תמיד כרוכה במשבר. המילה משבר מתארת את החלק בגופה של האשה ש"נשבר" בלידה, לאור החוויה הפיזית של היולדת שעצמות האגן שלה נעות על ציריהן בקושי רב. כך כינו חכמים את האובניים, שתי אבנים שהיולדת נשענה עליהן, והתינוק היה נפלט ביניהן. המשבר הפיזי מקביל למשבר הנפשי, וממחיש את מצבה הלימנלי של היולדת כנתונה בין עולמות ומצויה בסכנת חיים: 'מאי אבנים א"ר חנן סימן גדול מסר להן אמר להן בשעה שכורעת לילד ירוכתי מצטננת כאבנים ואית דאמר כדכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע'.<sup>1</sup>

---

\* תודתי מקרב לב לאלמוג בהר שסייע בעריכת הרשימה.

<sup>1</sup> שמ"ר א יד, יח; בתנחומא ויקהל ד: "וראיתן על האבנים, במקום שהוולד נבנה".

בעולם העתיק שימש המשבר דימוי מטאפורי ללידה. כך למשל, בספר מלכים שליחי חזקיהו המלך פונים לישעיהו הנביא ואומרים: "ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בני עמ משבר וכח אין ללדה".<sup>2</sup> כאן המשבר שבלידה מתאר את מצב האומה השרויה בין חורבנות וגלויות, ומיואשת בחולשתה מול רבשקה. לצד ניכוסה של הלידה והפיכתה למטאפורה 'מולאמת', בתיאור זה בולטת הכרות אינטימית עם חוויותיהן של נשים בלידה, ותחושת האוש המופיעה דווקא כשהלידה קרובה לסיומה. אפילו האל עצמו מדומה לאשה שיושבת על המשבר ומתייסרת בחבלי לידתה, כנאמר בישעיהו 50, ח-ט "מי שמע קצאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר ה' אם אני המוליד ועצרתני אמר אלהיך". האל מדמה את עצמו לאשה יולדת הסובלת בצרייה. במובן המיתי הישיבה על המשבר מייצגת את הקמת הגשר לאותו חלל-פנוי שנסתר בתוך גוף האם. לשבת על המשבר פירושו לנסות ולאחוז בתהום, להציפה, להבין את סודותיה, אך יחד עם זאת לשמרה בראשוניותה, כתוהו ובוהו בלתי נודע ולא פתיר.

עם הולדת הספר השני אני שבה אל כמה משירי הלידה בספר הראשון. שירים אלו נפתחים בזכרון מדומיין או ממשי של לידה פצועה שיש בה גם חוויה ראשונית גואלת:

ראשית עוני

אֵיךְ בְּכִיתַתְּ רֵאשׁוֹנָה  
עַל פְּנֵי,  
אֵיךְ נִגְעַתְּ  
בְּצִלְקוֹת  
בְּכוֹרָה,  
אֵיךְ כָּאֵבְתְּ אוֹתִי חוֹמְקֵת מִמֶּנִּי  
וְאֵתְרִי קוֹל תְּבַטְחוֹת וְשִׁלְיָה  
אֵיךְ תְּבַקְנֵנִי אִמָּא בְּחֶדְרְ לֶבֶן עַל  
מִטָּה רֵאשׁוֹנָה  
כְּמָה מְחַסְפֵּס הָיָה מְצַעָה

הספר החדש, 'הנפש נעתקת' -- שנערך בעזרתו הנדיבה והמיטיבה של המשורר בני שבילי -- נחתם בשיר שנקרא "באור", והוא מהדהד לחווית לידה מיסטית, בהשראת טקסט של המקובל ר' יצחק לוריא אשכנזי (האר"י) שחי בצפת של המאה ה-16. השיר עוסק בזיקת השורש לענף, הנשמה והגוף, האם ותינוקה העתידי, הנחלם "על אדן הלקראת". הוא מבקש לבטא חוויה של נוכחות אלוהית שמתגלה באמצעות גווני האור והצל השורים עלינו.

---

<sup>2</sup> מלכים ב יט, ג.

## באור

האור נוגה עליון  
בלי קלפות  
ששקרת צרופים מסרגים  
על אדן חלקראת  
חלון אחר זהב, חלון אחר רק  
כשלבן מזדוג באור  
פנים מנצנצות ממאמן  
פרצוף בתוף פרצוף  
וקו אחר ישר  
יורד לאט  
נקתם  
מקשה אחת  
בתוף טבעת גדולה  
טבעת עגלה  
הראש נכון  
ולילה רד  
על שרש וענף

הלידה פירושה בקיעה של חיים מתהומות הנסתר, לא רק כקריעה וכאב אלא גם כהשלמה ובחירה של הנשמה לרדת לעולם. נדמה לי שרגע הכתיבה המאוחר, בספר השני, מפויס יותר מרגעים דומים בספר הראשון. בעוד שבשירים הראשונים בולטת יותר החרדה, הלידה וחווית האמהות מתרככות בשירים החדשים. השירים הפותחים את הספר הראשון, כגון 'באויר', 'שלושה', 'ובגינה', מעלים חווית אמהות שיש בה פחד, שבר וארעיות; מעולם האגדות הרוסיות מגיחה בבה יאגה, תנינים זועקים ומבותרים לחלקים, ותחושת התלות וחוסר המוצא מתגברות. כשם התינוק תלוי לגמרי באויר בכדי לשרוד, האם חווה את התלות הקיומית שלה ואת האשליה שהיא מהווה שמש מגוננת שאמורה להאיר את חיי ילדיה, מבלי לפצוע אותם באימתה וחרדותיה.

## באוור

בתי מנחת על אור, הטי  
ראשך עליו בתי

בתי מעל איים רבים,  
תחתיק ים  
תחתיק מדורה  
הזקרי שלא למעד בתי

תחתיק פוככים, בתי  
נשאכת בם כעת

חֲבָרֵי קֶצֶת  
אֲמָרֵי אוֹהֶבֶת רַק  
אוֹתָךְ לִפְנֵי הַמְרָאָה  
וְתִצְנַחֵי בְּתֵי בְּתֵי  
אֶל תּוֹךְ תּוֹכָה שֶׁל כֹּף יָדֵי

\*

אֶת מְרִיחָה אֶת הַפֶּחַד שֶׁלִּי  
נִצְמַדֶּת אֵלַי כְּמוֹ תְּהוֹלָה  
מְלֵא כָּל הָאָרֶץ חֲרָדָה  
אֲנִי רְעָדָה  
וְאֶת יָד קִטְנָה-אֲחִינָה  
עוֹד רָגַע תִּצָּא בְּכָא יָאגָה  
תִּטְרַף אוֹתֵנוּ תְּבַשֵּׁל  
בְּמִדּוּרָה  
אֶת מְרִיחָה אוֹתָהּ  
אֲנִי עֵץ וְאֶבֶן –  
אֵין בִּי  
תִּקְנָה

בספר החדש ישנו נסיון להתבונן על האמהות כמסע מיתולוגי לחיקה של האם הגדולה, האם "הנוסרת תמיד" כלשון המקובלים, אם שהיא ממשית ובה בעת חלק עצמי מופנם ומצמיח.

\*

אֵמָּא נוֹסֶרֶת תְּמִיד  
הִיא מְחַזֶּקָה אֶת הַקּוֹל  
גַּם כְּשֶׁהוּא רוֹעֵד.

דָּמִים עֲלִיךְ  
הִסִּירִי צְעִיפָךְ  
בְּעֵמְקֵי הַנְּחָלִים  
חוֹט שֶׁל חֶסֶד יְצוּרָה  
בְּנִשְׁפֹּת הָרוּחַ  
בְּנִפְלִת הָעֵץ  
עֲפָעַף הַשָּׁחַר  
שֶׁלְךָ הַמְּתוֹק

לְעֵינֶיךָ הָעֲצוּמוֹת  
אֲנִי מְתַפְלֶלֶת

מִדְּבִיקָה עֲלִים אֲדָמִים.

שיר זה נכתב בהשראת ציור הקיר המרשים של אברהם אופק במנהרה שבאוניברסיטת חיפה, ובמיוחד הדמות הנשית הגדולה והגולמית שבתוך גופה שזורים שמים וארץ, תיישים, ילדים וגיאות. גם בספר זה נשמעים קולות של ביתור וחיתוך, חרדה אימהית ורמזים ללידה פורמת כל, כגון בשיר "מלח בזלת" שמבקש לתאר חוויה פרטית וקטנה המעורבת בחוויה מיתית קוסמית וגדולה.

מלח בזלת

א

הְעוֹלָם נִבְקַע מִתּוֹךְ בֵּיצָה קְדוּמָה  
זָרַע שָׂבָא מִמְּקוֹם אֲחֵר

ב

תִּנְיִן הַיָּם כָּנְגַד תִּנְיִן הַיַּבְשָׁה  
שְׁנַיִם כָּנְגַד אֶחָד  
וְאִין לָהֶם מְפֻלֵט  
הַגְּמָגוּם שָׁב וְעוֹלָה  
הַמַּיִם שָׁבִים בְּאַנְחָה  
כְּבִי הַקֵּט רְחוּק כָּל כּוֹךְ

ג

כָּנְגַד עֵין רְעָה אֲנִי גוֹרֶרֶת אוֹתָךְ  
מִנְשָׁקֶת עַל הָאָף מִמוֹסָסֶת תְּכַלְיָנִים  
חֶלְבָּנָה מִיָּם וְזַנְבוֹת קְשׁוּרִים  
כְּתוֹךְ הַקְּדָרָה  
אֲנִי מְטַבֵּיעָה

אמהות ולידה כורכות יחד חוויות של שבר ואימה עם תיקון והחלמה. תיאורים מדרשיים וקבליים של הולדה, המקבילים בין הבאת החיים הפרטית לארכיטיפים של לידת הקוסמוס מלמדים על כוח הריפוי המצוי בתוך הכאב והאובדן.

במדרש המכונה 'סדר יצירת הוולד', מתקיים דיאלוג ודין וחשבון בין האל לבין הרוח ממנו מתחיל האדם. בתחילה הרוח מסרבת לבוא לעולם, בוכה ומתחננת להשאר באוצר הנשמות הטהור:

מיד רומז הקב"ה למלאך הממונה על הרוחות ואומר לו הבא לי רוח פלוני... תכף בא לפני הקב"ה ומשתחוה לפניו. באותה שעה אמר לו הקב"ה הכנס בטיפה זו מיד פותח הרוח את פיו ואומר לו רבונו של עולם די לי בעולם שהיתי מיום שנבראתי אם רצונך אל תכניסני בטיפה זו סרוחה כי קדושה וטהורה אני רק לאחר שיכנועים ושידולים בהם האל חושף בפני הנשמה את המסע שהיא אמורה לעבור, מוכן לבסוף האדם להוולד:

ומטייל איתו מהבוקר עד הערב ומראין לו כל מקום שידרוך כף רגלו ומקום שעתיד לדור בו ומקום שעתיד ליקבר בו ואחר כך מראה לו עולם הטובים והרעים[ם]. לערב חוזר אותו למעי אמו והקב"ה עושה לו דלתים ובריא... וכתוב [ואשינ]ם] דברי בפיך ובצל ידי כיסיתך" ואומר לו הקב"ה עד פה תבא ולא תוסיף... וכאשר הגיע זמנו לצאת בא אותו המלאך ואומר לו צא כי הגיע זמנך לצאת עלולם והוא משיב והלא כבר אמרתי

בפני מי שאמר והי' העולם שדי לי מן העולם אשר הייתי דר ואומר לו עולם שאני מכניסך יפה הוא ועוד שעל כרחך אתה נוצר במעי אמך ועל כרחך אתה נולד ותצא לעולם. מיד הוא בוכה ולמה הוא בוכה מאותו עולם שהי' בו שמניחהו ביציאתו ומכה אותו תחת חוטמו ומכבה הנר אשר על ראשו ומוציאו על כרחו שוכח כל אשר ראה. וביציאתו בוכה ולמה, מפני שמחליפין לו שבעה עולמות באותו שעה<sup>3</sup>

בספר הראשון ישנו שיר הנקרא "אימה". אימה זו מהדהדת לקשר הקמאי שבין חיים והמוות, לידה וחדלון. ידיעת הקץ נכרכת בבחירה החופשית, וההסכמה להיות בהכרח כוללת גם את הבחירה לשאת אמיתות ועולמות שחרבו בטרם זכו להתקיים.

## אימה

תִּפְתְּחִי אֶת כְּפֹךְ  
זוֹ שֶׁל הָאֲצִבְעוֹת הַקְּטָנוֹת  
לְנַחֲשׁוֹל הַצָּפוֹן  
בְּאֲחִיזַת הָעוֹלָמוֹת  
לְגַל הַגָּדוֹל,  
הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא  
לְפָנִים מְכֹל מַה שְּׂאֲרֵעַ.

על האדם מוטל להוליד את עצמו ולנוע קדימה. תנועה זו יש בה כאב ויופי רב. העוצמה הקוסמית של הלידה מאפשרת לרכך את פצעי הנפש ולהעתיקה ממקום למקום. השלמה מסוימת עם צו ההולדה העצמית עולה מהשיר 'כדי שאוולד' הקשור בגורליות תאריך הלידה המקורי, פרשת הלידה, שיש בה, אולי, מפתח מסוים למסע הנשמה בעולם.

## כדי שאוולד

כדי שאוולד שוב בפרשת בהעלותך  
עלי לקבל את ראש השנה  
ולדייק בכל סדריו  
ואחר לפרות ולרבות  
בלי דרמה גדולה.  
בעוד תשעה חודשים יש סיכוי  
שהאור יעלה  
למול פני המנורה.

בערב לכבוד ספר השירים הראשון, המשוררת אורית גידלי בחרה להתמקד בשורה האומרת "אין לנו מגע עם האינסוף, יש לנו מגע יד". היא איחלה לי שבספר הבא אוכל לפתח סימן זה לבאות, לראות את הנולד. אני מקווה שהצלחתי להתקרב לעולם הממשי, להתפייס עמו, ולהכיר בכוח המרפא של האמהות והלידה הממשית והמטאפורית, ואולי אפילו לגעת מעט יותר בשפה ובזולת.

---

<sup>3</sup> סדר יצירת הוולד, נוסח א, 154.